

Neamul nobiliar în secolele XIII-XIV. Considerații terminologice.

Diana Iegar

Pentru cercetătorii care abordează teme legate de istoria socială, și, în special, istoria nobilimii de pe teritoriul Ungariei medievale, cuvântul *neam*, traducerea încetățenită deja în istoriografia română a termenilor *genus* sau *generatio* din documentele medievale de limbă latină, reprezintă un element familiar al discursului istoric. Cu toate acestea, multiplele conotații ale cuvântului *neam*, nu doar din punct de vedere lingvistic, ci și din perspectiva realităților antropologice, sociale, juridice sau cultice pe care le desemnează acesta în evul mediu creează necesitatea unei clarificări terminologice. Demersul este binevenit, credem noi, pentru a evita confuziile între diversele accepțiuni ale termenului în limba română, generalizarea sa în cadrul unor realități improprii, dar și în vederea sistematizării informațiilor - rezultat al cercetărilor în domeniul antropologiei sociale de peste hotare.

Pentru o primă accepțiune a cuvântului *neam* este firească consultarea Dicționarului Explicativ al Limbii Române, care definește termenul în felul următor:

2. *Totalitatea persoanelor înrudite între ele prin sânge sau prin alianță; persoană care face parte din aceeași familie cu cineva (în raport cu acesta); rudă; și*

4. *(La pl.; în evul mediu) Mulțime de boieri; clasă boierească; familie boierească; descendenți ai unor boieri mari.*¹

Ambele definiții sunt generale, însă merită reținute două caracteristici de bază ale cuvântului *neam* în perioada medievală: legătura de rudenie și asocierea sa cu elita socială (în cazul Ungariei medievale, este vorba de nobilime). Primul dintre aceste elemente definește neamul din perspectiva sa antropologică, în timp ce al doilea prezintă conexiuni cu sensul social al termenului.

Istoriografia maghiară beneficiază de o tradiție mai îndelungată în cercetarea conceptului de *neam*, începutul acestei cercetări fiind plasat în lucrările marilor genealogi ai familiilor nobiliare, în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. De atunci însă, remarcă Erik Fügedi, noțiunea de *nemzetség* (*neam*, lb. maghiară) s-a generalizat atât de tare, încât specialistul actual este de multe ori pus în situația de a defini realități istorice profund diferite prin același cuvânt². În istoriografia maghiară, termenul de *neam* a fost utilizat inițial pentru toate unitățile sociale de tip familial, începând din perioada descălecatului (secolele IX-X) și până inclusiv în secolul al XVI-lea, considerat de aceeași istoriografie maghiară perioada de sfârșit a evului mediu. Cu toate acestea, au existat voci care au remarcat încă de timpuriu diferențele de identitate între liniile de descendență din timpul descălecatului și cele ale secolelor XIII-XIV, introduse prin sintagma *de genere*, propunând o diferențiere nominală a acestora în *neamuri ancestrale* și *neamuri cu diplomă* (*oklevelés*)³. Conținutul exact al acestor diferențe este dificil de detaliat. Nu există surse scrise din perioada timpurie a regatului maghiar (secolele X-XI) pe baza cărora să poată fi realizat un studiu în acest sens. Din punct de vedere al descendenței, un număr redus de neamuri care apar în documente în secolul al XIII-lea afirmându-și obârșia în strămoși descălecători pot fi legate de personaje reale din acea perioadă. Cercetările au demonstrat că, în majoritatea cazurilor, strămoșii asumați de neamuri, plasați de cronică în secolul al IX-lea, au trăit de fapt trei veacuri mai târziu, în secolul al XII-lea⁴.

¹ Dex'98, <http://dexonline.ro/definitie/neam>; dintre cele 6 definiții ale substantivului *neam* redată în dicționar, le-am selectat doar pe cele relevante pentru sensul utilizat în istoriografia pe teme legate de antropologia socială.

² Fügedi 1998, p. 4.

³ Komáromy 1887, p. 102.

⁴ Rady 2000, p. 23.

Având în vedere dificultățile pe care le întâmpină însuși demersul de reconstituire genealogică, este cu atât mai dificil de determinat care erau caracteristicile antropologice ale liniilor de descendență din perioada secolelor X-XI. Odată cu înmulțirea surselor scrise, se pot realiza unele încercări de reconstituire a relațiilor de familie în cadrul nobilimii din Ungaria medievală. Punctul de plecare, metodologia și terminologia utilizate într-un astfel de demers aparțin însă unei alte științe, antropologia socială. Probabil unele dintre cele mai avansate cercetări în domeniu pe plan mondial le-au întreprins specialiștii britanici.

Încă din 1929, Rivers aprecia că termenul de neam (*kindred*, lb. engleză) *ar trebui să fie limitat la un grup de persoane care au conștiința descendenței, genealogice sau prin adopție, dintr-o familie, fie după tată, fie după mamă. Neamul, deși nu este mereu recunoscut ca un grup, influențează organizarea socială. La unele populații constituie o unitate recunoscută, indicată printr-un termen special*⁵. Una dintre cele mai eficiente metode de investigare a legăturilor de neam în sens antropologic, precum și rudeniei în general o constituie analiza termenilor care desemnează relațiile de înrudire. În jurul fiecărei persoane, aprecia L. H. Morgan, există un cerc, un grup de rude al cărui centru este acea persoană, numită în termeni antropologici *Ego*, de la care este apreciat gradul de rudenie, și la care acea relație se întoarce⁶. Inteligența umană a găsit, încă de timpuriu, metode de a distinge rudele unele de altele prin intermediul terminologiei, metode cu valențe de ierarhizare și valorizare a relațiilor de rudenie. Analiza terminologiei specifice fiecărei societăți (limbi) privind legăturile de înrudire⁷ permite astfel delimitarea liniilor de descendență cu valoare socială pentru respectiva populație (în cazul de față, neamul), și de aici analiza unor manifestări sociale create pe bază antropologică.

La prima vedere, o astfel de analiză ar părea metoda cea mai potrivită pentru a clarifica conținutul antropologic al noțiunii de neam în societatea Ungariei medievale, în speranța că documentele care constituie unica sursă de informare sunt mai bogate în elemente terminologice decât în detalii privind structura socială a familiei. Un prim impas îl constituie însă limba de redactare a documentelor, cea latină, străină tuturor populațiilor conviețuitoare în regatul maghiar medieval și, astfel, incapabilă să surprindă varietatea conceptelor care desemnează legăturile de rudenie, proprii oricăreia dintre acestea. Pe de altă parte, tipul de surse medievale care ni s-a păstrat, în majoritatea lor covârșitoare, sunt documentele cu valoare juridică al căror principal rol este dovedirea sau stabilirea dreptului de proprietate. Astfel, remarca Fügedi, relațiile de rudenie sunt menționate doar în sensul și în măsura în care constituiau un ghidaj al ordinii succesoral⁸. O altă caracteristică a surselor medievale, conform aceluiași autor, îl constituie faptul că nomenclatura latină nu urmează regulile canonice, după cum ar fi de așteptat într-un stat catolic, ci traduce unele concepte aparținând terminologiei juridice maghiare. Asemenea exemple le constituie numele comun de *strămoși* atribuit antecedenților *Ego*-ului, în afară de tată (în limba latină *avus*) și o aceeași generalizare prezentă și în cazul fraților, verilor până la gradul patru, unchilor și nepoților, pentru care este folosit în multe cazuri termenul colectiv de *frați* (în limba latină *fratres*)⁹. Această

⁵ Freeman 1961, p. 199.

⁶ Morgan 1997, p. 10.

⁷ L.H. Morgan propune o clasificare a sistemelor de consagvinitate analizate de el în două categorii: descriptive și clasificatoare. În prima categorie, legăturile apropiate de rudenie sunt individualizate și distinse între ele printr-un număr finit de termeni specifici: soț și soție, tată și mamă, frate și soră, fiu și fiică etc. Toți ceilalți termeni (cum ar fi străbunic, străbunică) sunt secundari, reflectând astfel și valoarea relației de rudenie pe care o desemnează. Cea de a doua categorie reduce consangvinii la categorii mai generale, utilizând același termen pentru toți membrii unei clase. Astfel, relațiile de rudenie distincte în sistemul descriptiv se confundă în cel clasificator, iar semnificația legăturii de înrudire se lărgește dincolo de sensul său propriu; Morgan 1997, p. 12-13.

⁸ Fügedi 1982, p. 30.

⁹ Fügedi 1982, p. 31.

terminologie a relațiilor de rudenie reflectată în documente este exclusiv una juridică, prezentând doar succesiunea moștenirii între membrii neamului și permițând abia câteva concluzii generale și disparate privind caracteristicile familiei medievale din regatul maghiar: inegalitatea dintre sexe și propagarea descendenței în sistem patrilinear, inexistența unei distincții între generații și, ca o consecință, a acestui criteriu de diferențiere antropologică a rudeniei¹⁰.

Ne lovim, astfel, de dificultățile observate deja de specialistul care a adus cele mai importante contribuții în domeniul antropologiei sociale din istoriografia maghiară: în ciuda cantității uriașe a materialului documentar, cercetarea sa aduce concluzii mici și nesemnificative; apoi, cu cât materialul este cercetat pe teme mai specifice, cu atât rezultatul devine mai ambiguu și mai nesatisfăcător¹¹.

Alta este însă situația cu societatea ultimelor secole ale evului mediu (secolele XV-XVI), pentru care codul de legi în trei părți elaborat de Werbőczy devine o sursă mai elocventă. Pionierul antropologiei sociale în istoria regatului maghiar medieval este Erik Fügedi, care, prin analiza Tripartitului, a tras primele concluzii pertinente privind structura relațiilor de rudenie specifice nobilimii medievale. Este important de subliniat însă că majoritatea rezultatelor sale privesc exclusiv perioada contemporană lui Werbőczy, care nu mai corespunde, în urma numeroaselor transformări sociale, cu cea a neamurilor numite de Komáromy *cu diplomă*. Fügedi începe prin a-și delimita cadrul de interes, categorizând în timpul acestui proces fenomenul social al neamului: reține denumirea dată de Komáromy organizării familiale din timpul descălecatului („neamuri ancestrale”), însă propune schimbarea termenului de neamuri „cu diplomă”, corespunzătoare cronologic secolelor XIII-XIV, cu cea de *clanuri*, datorită similarității acestora cu realități din alte societăți¹². Liniile de descendență specifice secolelor XV-XVI nu mai au aceleași caracteristici ca cele din perioada anterioară, însă detalierea statului lor legal în codul lui Werbőczy permite analizarea lor mai amănunțită și din punct de vedere antropologic¹³.

Neamul secolelor XIII-XIV constituie, după Fügedi, totalitatea descendenților de sex masculin ai unui strămoș comun, real sau fictiv, care aveau un drept comun asupra proprietății, pe baza *genus*-ului. Dincolo de legătura biologică, de sânge, neamul are implicații sociale mult mai complexe, constituind în aceeași măsură o comunitate economică, cultică și mai ales juridică. Din punct de vedere economic, membrii neamului dețineau și exploatau adeseori pământul în comun, ba chiar aveau aceeași rezidență. Odată la câteva generații, proprietatea neamului era divizată între ramurile colaterale, care formau la rândul lor noi unități familiale ca o consecință a subdivizării¹⁴. Simbolul comunității cultice era mănăstirea de neam, care constituia locul comun de îngropare a descendenților neamului și, astfel, locul în care era onorată memoria strămoșilor¹⁵. Se mai poate remarca, tot la nivel simbolic, blazonul comun și preferința pentru anumite nume proprii¹⁶.

¹⁰ În concepția lui G. P. Murdock, criteriul generațiilor este unul dintre cele 6 criterii majore folosite de societățile umane pentru a diferenția legăturile de rudenie. Murdock 1949, p. 102.

¹¹ Fügedi 1998, p. 19.

¹² Fügedi 1998, p. 5. Propunerea lui Fügedi nu a „prins” însă în istoriografia maghiară. Nu am sugera această terminologie nici pentru istoriografia română, atât din cauza încetățenirii termenului *neam*, cât și din cauza definiției corespunzătoare termenului *clan* în Dicționarul Explicativ al Limbii Române: *Comunitate gentilică caracteristică comunei primitive, formată din oameni legați prin relații de rudenie și de limbă*. Dex’98, <http://dexonline.ro/definitie/clan>.

¹³ Pentru analiza antropologică și socială a liniilor de descendență din secolele XV-XVI, vezi pe larg Fügedi 1998.

¹⁴ Rady 2000, p. 23.

¹⁵ Fügedi 1998, p. 4

¹⁶ Fügedi 1998, p. 5

Cât de importantă era apartenența la un neam pentru prestigiul social al nobilimii secolelor XIII-XIV, ne-o spun cronicile acelor veacuri. Începând cu Anonymus, cronicarii reiau și largesc lista personajelor nobile contemporane lor care descind din elita triburilor descălecătoare. Simon de Kéza ajunge, la sfârșitul secolului al XIII-lea, să vadă faptele istorice ale înaintașilor ca pe un act al comunității, și nu al unor eroi individuali¹⁷. Astfel, prestigiul strămoșilor este transferat întregii nobilimi contemporane lui. Ceea ce trebuie remarcat în aceste cronici este, de bună seamă, formarea unei ideologii proprii nobilimii medievale mijlocii din regatul maghiar, care refuză treptat să recunoască superioritatea prestigiului aristocrației, creându-și propria imagine istorică. Fără îndoială că descendența de neam conferă un statut aparte, care devine, în secolul al XIII-lea, și o chestiune legată de modă. În documente sunt menționate nu doar neamuri nobiliare, ci și neamuri de iobagi de cetate¹⁸. Este demn de remarcat în acest sens și cazul unor nobili croați mărunți care, la jumătatea secolului al XIV-lea, își revendicau descendența din *županii* care semnaseră tratatul cu regele Ungariei în jurul anului 1100, odată cu încorporarea Croației în regatul maghiar¹⁹.

Probabil cel mai important rol al neamului este, în secolele XIII-XIV, cel juridic, și în cadrul acestuia sistemul legal de moștenire a pământului. Patrilinearitatea nu era unită doar de descendența din strămoșul comun, ci și de proprietatea moștenită²⁰. Cu alte cuvinte, importanța legăturilor de neam în cadrul sistemului juridic al dreptului de proprietate devine una fundamentală.

În Ungaria medievală, pământul nu avea același statut. Diferențierea între proprietatea ancestrală, aflată sub incidența dreptului comun al rudelor colaterale, și cea dobândită individual, prin donație regală, cel mai adesea ca urmare a unor fapte de viteză, este menționată pentru prima dată în legile regelui Coloman: *Orice posesiune donată de Sfântul Ștefan²¹ va fi atribuită oricărui succesor sau moștenitor, în ordinea naturală. Dar posesiunile donate de alți regi vor trece de la tată la fiu, iar în absența fiilor vor fi moștenite de fratele tatălui, iar la moartea acestuia fiii săi nu pot fi lipsiți de moștenire. Dacă numitul unchi nu există, moștenirea va reveni regelui²²*. Deși specialiștii se îndoiesc că legile timpurii, preluate în mare măsură din documente asemănătoare france sau bavareze, reflectă situația reală a societății din Ungaria medievală, cel puțin în acest caz distincția merită a fi reținută, deoarece ea devine evidentă mai tâziu, odată cu creșterea numărului documentelor descriptive. În altă ordine de idei, începând cu legea regelui Coloman, pot fi urmărite punctual numeroasele schimbări prin care trece legislația legată de moștenire în regatul maghiar medieval, în strânsă legătură cu transformările sociale, mai ales cele legate de neam.

Punctul de pornire îl constituie observația pertinentă a lui Martyn Rady, potrivit căreia proprietatea imobilă se afla, în Ungaria medievală, sub incidența a trei drepturi: cel regal, înrădăcinat în concepția identității dintre stat și suveran, cel individual și cel al neamului²³. Cele trei interese opuse se află într-o perpetuă concurență, iar modificarea proporției în care ele sunt satisfăcute la un moment dat se află într-o strânsă interdependență cu evoluția unor fenomene sociale și a legislației cu privire la moștenire.

¹⁷ Mai pe larg, vezi Simon de Kéza, *Gesta Hungarorum*, în „Scriptores rerum Hungaricarum”, vol. 1, ed. Emericus Szentpéteri, Budapest, 1999.

¹⁸ Kubinyi 1995, p. 1411.

¹⁹ Rady 2000, p. 24.

²⁰ Fügedi 1982, p. 29.

²¹ Prin donațiile Sfântului Ștefan se înțelege, în cazul de față, orice proprietate stăpânită de neam din vremuri imemorabile.

²² *Possessio quelibet a sancto Stephano data, humane successionis quoslibet contingat successores vel heredes. Possessio vero ab aliis regibus data de patre descendat at filium, qui si defuerint, succedat germanus, cuius filii etiam post mortem illius non exheredentur. Germanus autem predictus si non inventiatur, regi hereditas deputetur.* Bak 1999, p. 26.

²³ Rady 2000, p. 98.

Care erau însă aceste interese divergente? Pentru rege, cea mai stringentă necesitate era aceea de a dispune de o cantitate cât mai mare de teren, deoarece donația de pământ reprezenta principala metodă de răsplătire și asigurare a fidelității supușilor. Dreptul nobilului de a dispune liber de pământ, a cărui cea mai importantă expresie este posibilitatea redactării testamentului, nu era astfel în avantajul suveranului. Chiar și în caz de *defectus seminis* (lipsa urmașilor de sex masculin), șansele ca pământul să revină regelui erau în acest fel mult reduse. Tocmai această libertate era însă țelul suprem al interesului individual, susținut și de biserica aflată în căutare de donații. Peste toate acestea se suprapune dreptul neamului, care afirma cu tărie principiul de *avicitas*²⁴ și posibilitatea de moștenire a proprietății pe linie colaterală, și de rude mai îndepărtate.

O schimbare majoră în legislația emisă anterior de regele Coloman intervine odată cu redactarea Bulei de Aur din anul 1222. Trebuie accentuate însă, în acest caz, schimbările sociale majore care au dat naștere acestui document, și care sunt centrate în jurul formării nobilimii Ungariei medievale. Fără a încerca să detaliem acest subiect, tratat pe larg în numeroase studii de specialitate,²⁵ precizăm doar că Bula de Aur constituie recunoașterea formală a statutului privilegiat deținut de servitorii regali (proprietari la rândul lor cu drepturi depline asupra pământului și cu organizare de neam atestată), strat social aflat în plină ascensiune în ultimele decenii ale secolului al XII-lea. Documentul nu mai face diferențierea între pământul ancestral și cel dobândit, acordând în plus individului dreptul de a redacta testament și de a dispune astfel liber de proprietate. În lipsa prevederilor scrise, pământul revine rudelor colaterale. Este evidentă astfel restrângerea dreptului regal atât în comparație cu cel individual, cât mai ales cu cel al neamului. Ignorarea interesului regal este, în acest caz, în spiritul condițiilor de emitere a legii, care constituia rezultatul presiunilor servitorilor regali asupra regalității și expresia prevalenței intereselor acestora. Din perspectiva sistemului de proprietate, Bula de Aur reprezintă începutul unui proces care se extinde pe tot parcursul secolului al XIII-lea și constă în întărirea continuă a dreptului de moștenire al neamului. Astfel, câteva decenii mai târziu, în 1267, în documentul de confirmare a Bulei de Aur, regele Bela IV stabilea ca prevalent dreptul de moștenire al rudelor, în cazul în care nobilul murea fără urmași de sex masculin.²⁶ Același sens are prevederea textului din 1291.²⁷ Pornind de la constatarea acceptată de majoritatea specialiștilor privind diferența dintre legea scrisă și aplicarea sa practică, vizibilă încă cu destulă claritate în secolul al XIII-lea, se nasc totuși unele probleme legate de modul de funcționare a textului legislativ. Astfel, nu este clară nici în lege, și nici în documentele descriptive ale perioadei ordinea de moștenire a pământului în cadrul neamului. Singura constatare posibilă,²⁸ contrazisă totuși de câteva excepții semnificative, este o diferențiere a *parentelei*²⁹ în cadrul dreptului de moștenire al neamului.

Din perspectiva dreptului de proprietate, secolul al XIII-lea devine astfel „secolul neamurilor” prin excelență. De la prevederile referitoare la moștenire, care mai întâi introduc în discuție, apoi întăresc pretențiile ramurilor colaterale, și până la textele legislative care statuează consimțământul și dreptul de preempțiune al membrilor neamului în cazul

²⁴ *Avicitas* constituie instituția cu cel mai mare impact asupra sistemului de moștenire în Ungaria medievală, constând în dreptul comun al membrilor neamului asupra moșiei ancestrale. Fügedi 1982, p. 29.

²⁵ Vezi o încercare de sinteză a fenomenului la Engel Pál, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale*, Cluj-Napoca, 2006, p. 110-112.

²⁶ *Item volumus, quod si aliquem de Nobilibus sine herede mori contigerit, possessiones eius non distraherentur, nulli conferantur, nulli perpetuentur, donec cognati et generationes eius ad praesentiam nostram euocentur.* Fejer, *Codex Diplomaticus*, Tom IV, vol. III, p. 392.

²⁷ DIR C., vol. II (1251-1300), p. 361-365.

²⁸ Propusă de Martyn Rady ca o ipoteză și susținută de câteva exemple descoperite de același autor. Rady 2000, p. 98.

²⁹ În cadrul neamului, parentela cuprinde familia imediată, ceea ce astăzi numim *familia nucleară*. Rady 2000, p. 96.

înstrăinării proprietății individuale, toate acestea conduc înspre o întărire fără precedent a neamului în cadru juridic. Schimbarea începe să fie simțită odată cu începutul perioadei angevine. Delimitarea juridică a *parentelei* în cadrul neamului, vizibilă în unele documente descriptive încă din secolul al XIII-lea, devine tot mai accentuată în veacul următor. Nobilii caută mijloace de limitare a dreptului ramurilor colaterale, care devenise extrem de incomod și presant la adresa proprietății individuale.

În ceea ce privește moștenirea și în lipsa dreptului de redactare a unui testament, una dintre alternativele nobilului fără urmași de sex masculin de a scăpa de sub incidența dreptului neamului era *prefectio in filium in heredem masculinum* – transformarea juridică a fetei în băiat. Avantajul acestui artificiu juridic era posibilitatea de a impune dreptul fiicei (până la urmă singurul urmaș direct) nu doar asupra moșilor dobândite, ci și asupra celor ereditare și evitarea divizării acestora între ramurile colaterale ale neamului. Metoda era, din această perspectivă, una eficientă, însă procedura stufoasă împiedică răspândirea sa generală. Primordial pentru *prefectio* era acordul suveranului, singurul care putea efectua artificul juridic, prin intermediul unui privilegiu emis special în acest scop. Din acest motiv, timp de câteva decenii după emiterea primului astfel de act (1332)³⁰, singurii care l-au obținut au fost membrii ai nobilimii mari, și abia mai târziu nobilii obișnuiți.³¹ Nu trebuie subestimată rezistența ramurilor colaterale, al căror drept asupra proprietății ancestrale, până atunci foarte greu de înstrăinat, era astfel direct afectat.³² În paralel cu *prefectio* și tot ca o metodă utilizată în detrimentul dreptului neamului, se practica și acordarea sfertului filial, care, legal, trebuia plătit în bunuri mobile, sub forma unei părți din proprietatea imobilă.³³

Alte forme de eschivare din fața drepturilor ramurilor colaterale, de această dată mult mai rare, sunt *dreptul de liberă dispoziție* și *donăția limitată*.³⁴ În ambele cazuri este vorba de o favoare regală, prin care se acordă unui nobil dreptul de a dispune liber de pământul său (echivalent de fapt cu redactarea unui testament), sau, în cel de al doilea caz, sunt excluse de la moștenire, printr-o intervenție regală imposibil de atacat în justiție și menționată ca atare în document, rudele colaterale ale nobilului. Aceste documente sunt însă mai rare și se pare că au fost acordate doar membrilor mării nobilimi.³⁵

Considerată de unii specialiști ca una dintre formele cele mai directe de restrângere a numărului de moștenitori pe linie colaterală³⁶, acordarea masivă a titlului de *nova donație* constituie una dintre reformele inițiate de Ludovic de Anjou.³⁷ Apariția acestei mențiuni documentare cu toate efectele ei se află într-o strânsă interdependență, după Engel Pál, de schimbările majore în dreptul de moștenire care au loc la jumătatea secolului al XIV-lea în Ungaria, și anume trecerea de la moștenirea comună a neamului la cea proporțională

³⁰ Fügedi 1998, p. 53.

³¹ Rady 2000, p. 107.

³² Există mai multe cazuri în care *prefectio* a dat naștere unor lungi procese între membrii neamului. Pentru exemple în acest sens și modul în care *prefectio* afectează solidaritatea neamului, vezi Fügedi 1998, p. 52-63. Până la sfârșitul secolului al XIV-lea, astfel, a fost stabilit și prin lege că *prefectio* nu poate fi acordat dacă există rude de sex masculin de grad mai mic decât patru. Fügedi 1998, p. 57.

³³ Rady 2000, p. 109.

³⁴ Pentru exemple, vezi Fügedi 1998, p. 50-52.

³⁵ Fügedi 1998, p. 53.

³⁶ Martyn Rady are o altă părere, afirmând că apariția titlului de *nova donazione* este mai degrabă o încercare de restrângere a dreptului regal asupra pământului (evitarea situației în care pot apărea pretenții ale mai multor nobili asupra aceleiași moșii rămase fără moștenitor), și nu a celui al ramurilor colaterale. Rady 2001, p. 644-647.

³⁷ Engel Pál leagă apariția titlului de noua donație, în jurul anului 1340, de primele încercări de diminuare a numărului de moștenitori colaterali; Engel 1997, p. 156. Martyn Rady afirmă însă că practica restrângerii cantitative a moștenitorilor era mai veche, nefiind în mod necesar legată de folosirea sintagmei *nova donazione* în documente; Rady 2001, p. 643. Dacă luăm în considerare observația lui Fügedi legată de donăția limitată (vezi Fügedi 1998, p. 52), putem accepta punctul de vedere exprimat de Rady, cu mențiunea că această practică trebuie luată în considerare cu titlu de excepție în perioada mai timpurie domniei lui Ludovic de Anjou.

(sistemul de *portiones possessionaria*), între familiile descendente. Rostul titlului de *noua donație* era, din această perspectivă, tocmai delimitarea liniei de descendență, prin numirea directă a posibililor moștenitori.³⁸ Inițiativa obținerii unui astfel de document îi aparținea individului, care putea să ceară de la rege transformarea vechilor diplome de donație, fără destinatar specificat, în documente conținând titlul de *nova donazione* și mențiunea numelui sau gradului de rudenie al moștenitorilor potențiali (de obicei fiii, uneori și frații).³⁹ Cei care nu sunt specificați în documente (marea majoritate ramurilor colaterale) pierd astfel dreptul de moștenire asupra proprietății rudei lor, în caz de *defectus seminis*. Exemplele de documente de nouă donație sunt numeroase în cea de a doua jumătate a secolului al XIV-lea și în primele decenii ale celui următor, constituind cea mai generalizată formă de restrângere a dreptului de moștenire a neamului.

Elementul comun al tuturor acestor mijloace de îngrădire a drepturilor colective de neam, în afara scopului, îl reprezintă rolul regelui. Suveranii din dinastia angevină, și mai ales Ludovic I, își aduc aportul în mod activ în modificările aduse de aceste inovații dreptului de moștenire. Motivul este unul simplu: limitarea drepturilor de moștenire ale ramurilor colaterale, ajunse la maxim în secolul al XIII-lea, schimba semnificativ proporția celor trei drepturi incidente nu doar în favoarea celui individual, dar și a celui regal. Suveranul încearcă să sporească rezerva domeniului regal folosindu-se de dreptul individual, mai fragil și mai perisabil decât cel al neamului, creând astfel mai multe șanse ca proprietatea să revină regalității în caz de *defectus seminis*. Victoria dreptului regal devine clară: nu se obține doar diminuarea dreptului neamului, ci dreptul individului, folosit în favoarea regelui, este pus sub controlul acestuia. Nobilul este pus de fapt în situația de a alege între pretențiile ramurilor colaterale și „bunăvoința suveranului”, care de cele mai multe ori provoca o revenire mai rapidă a pământului în domeniul regal.

În secolul al XIV-lea, devine vizibilă din toate punctele de vedere: antropologic, social, economic și juridic, tendința neamului de a se restrânge la *parentela*. La sfârșitul secolului al XV-lea, realitatea descoperită și analizată de Fügedi prin intermediul Tripartitului este cu totul alta, rezultat al tuturor acestor evoluții și al schimbărilor care caracterizează pe plan mai larg regatul maghiar în această perioadă.

Dacă ne limităm la secolul al XIII-lea, când neamul reprezintă, din punct de vedere al dreptului de proprietate, determinantul principal, există unele ipoteze care merită luate în considerare. Cea mai importantă se leagă de apariția neamului în documentele descriptive. Coincidență sau nu, primul document care conține sintagma *de genere* este datat în anul 1208, cu câțiva ani înaintea documentului care nu mai făcea diferența între pământul de moștenire și cel dobândit (Bula de Aur din 1222).⁴⁰ Putem să ne întrebăm, astfel, dacă specificarea în documente a apartenenței la neam nu are o legătură directă cu schimbările survenite în dreptul de moștenire; mai concret, dacă nobilimea aproape formată nu vedea în menționarea originii de neam o asigurare a drepturilor sale de moștenire, în cazul dispariției unor familii înrudite. Astfel, apariția sintagmei *de genere*, apoi dispariția sa în secolul al XIV-lea, în momentul în care neamul pierde teren în plan juridic, poate fi, dincolo de modă și de reprezentare socială, exprimarea unor pretenții și revendicarea unor drepturi, pe o cale mai puțin contestabilă decât cea verbală sau a dreptului cutumiar. Verificarea acestei ipoteze necesită însă studii de caz pe eșantioane uriașe de documente, studii care să clarifice legătura (sau însăși existența ei) dintre mențiunea *de genere/generatio* și calitatea de moștenitor în cadrul neamului, respectiv contestarea acestei calități în lipsa mențiunii.

³⁸ Engel 1997, p. 148.

³⁹ Rady 2001, p. 639; Engel 1997, p. 156.

⁴⁰ Din cauza tipului și a cantității de documente păstrate din perioada anterioară secolului al XIII-lea, data de 1208 nu poate fi considerată un reper absolut. Credem totuși că marja de eroare nu schimbă ideea de bază a argumentului.

Bibliografie:

- Bak 1999 - *The Laws of the medieval kingdom of Hungary. Series I (1000-1526)*, ed. Janos M. Bak, Gyorgy Bonis, James Ross Sweeney, ed. a II-a, Budapest, 1999.
- DIR C. - *Documente privind istoria României*, seria C. Transilvania, veacul XIII, București, 1952.
- Engel 1997 - Engel Pál, *Nagy Lajos ismeretlen adományreformja*, in "Történelmi Szemle", 39/2, 1997, p. 137-157.
- Freeman 1961 - J.D. Freeman, *On the Concept of the Kindred*, in "The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland", vol. 91, nr. 2, p. 192-220.
- Fügedi 1982 - Erik Fügedi, *Some Characteristics of the Medieval Hungarian Noble Family*, in *Journal of Family History*, 7/1982, p. 27-39.
- Fügedi 1998 - Erik Fügedi, *The Elephanty. The Hungarian Nobleman and His Kindred*, Central European University Press, Budapest, 1998.
- Komáromy 1887 - Komáromy András, *A nemzetségekről*, in "Turul" 1887-3, p. 97-105.
- Kubinyi 1995 - András Kubinyi, *Gondolatok „A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig” új kiadása alkalmából*, in János Karácsonyi, *Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig* (postfață), Budapest, 1995.
- Morgan 1997 - Lewis Henry Morgan, *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family*, Lincoln, 1997.
- Murdock 1949 - G.P. Murdock, *Social Structure*, 1949.
- Rady 2000 - Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, London, 2000.
- Rady 2001 - *The "Title of New Donation" in the Hungarian Medieval Law*, in "The Slavonic and East European Review", 2001/4, p. 638-652.

The noble kindred in the 13th- 14th century. Terminological concepts

Abstract

In the historiography of the Middle Ages, the word *kindred* has multiple connotations, not only from a linguistic point of view, but also from an anthropological, social or juridical perspective. This paper is attempting to clarify the sense of this term and its usage in Romanian, in reference to the realities of the medieval noble society of Hungary.

The medieval realities that are usually designated by the same term - *kindred* - are in fact different phenomena, specific to different periods of time. Therefore, the kindred of the 10-12th century is not the same as the kindred of the 13-14th century, and these two realities are both different from the kindred of the 15-16th century, analyzed by Erik Fügedi. The attempt to draw the characteristics of the kindred in the 13-14th century is limited by the content of the written sources. The information regarding the anthropological and social role of the kindred is poor and disseminated. Nevertheless, the juridical content of the notion can be retraced based on the medieval written sources. The inheritance law of the medieval kingdom of Hungary is centered on the kindred and its changes are determined by the evolution and the importance of the kindred during the two centuries.